

A. GERGELY András

Műhelykiadványok, új etnológia és szakrális interpretációk

Löw Immanuel tanulmányai

Löw Immanuel (1854–1944) szellemi és rabbinikus hagyatéka Szegeden bár részint talán haloványan ismert lehetett (igaz, halálának 25. évfordulóján emléktáblával is illették lakóhelyét, Scheiber Sándor pedig „igazi kincs”-ként utalt folklorisztikai eredményeire, és 1975-ös német-amerikai kiadású kötetben roppant elismerően és elemzően méltatta Löw és a Löw-család munkásságát, jelentőségét), viszont „elismert” tudós azonban talán még ma sem lett. Épp ezért korszakos vállalás a szegedi etnológusoktól, hogy sajtó alá segítették írásait, melyekhez hasonlatos aprólékosságú dolgozatokkal talán csak az egyetemes néprajz kivételes varázslóinak egynémely munkája vagy lexikon-szócikke büszkélkedhet. Ha éppenséggel az egyetemes néprajz (és látszólag mintegy „mellesleg” a zsidó folklorisztika) bővöletes és hétköznapi, szakrális és megismeréstudományi területeinek komparatív szemlézése lett volna vállalt föladata, azt sem teljesítette volna kevésbé cizellált, alapos és meghökkentően részletező módon a Szerző, kinek a szegedi Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék *Zsidó folklór tanulmányok* címen adta ki kötetét.¹

A könyv a bevezetőn, utószón kívül két szaktudományi közlőnyben megjelentetett rövid cikket (*A fűrészes és a nap, A Föld mint Ádám szűzi anyja*) és négy nagyobb tanulmányt tartalmaz (*A szegedi új zsinagóga ablakfestészete, A könnyek, A csók, Manapság*), melyekben varázsos arányban oszlik el az a felmérhetetlen kultúratörténeti és judaisztikai (általánosabban is valláshistóriai, eszkatológiai, nyelvi, irodalmi, szakrális folklorisztikai) tudás, mely a Szerzőt jellemezte.

Hagyománykövető tudós emberként Löw az adatok körbeadatolásával és változatok mellésorolásával látja el szinte minden sorát, ahol tézisei igazát keresi. Ahol pedig csak árnyaló-részletező, ott is végtelen Biblia- és Tóra-citációkkal, szentírási magyarázatok ó- és újszövetségi verzióival, értelmezések megannyi változatával, német, héber, angol, francia, latin, arámi s megannyi más fordulatával teszi. Ebben ugyan kétségtelenül nem a mai (vagy akár a két világháború közötti fővonalbeli) vallásnéprajz útján jár csupán, hanem megmarad a 19. századi szaktudományos mintáknál, de (emiatt nehezebben olvashatósága okán) a cizellált jelentésárnyalatok épp ilyesfajta színeképváltozataival nem sajtóhírbe vezet témaválasztása, vagy könnyed poétikai elemzésbe, mint azt kínálná mondjuk *A csók* című írása, hanem a korszellem adta legteljesebb tájékozottsággal a latin, görög, német és magyar költészet szféráiba is, a nyelvészet világába is, a szokásjogok és történeti példázatok intimitásaiba is, a legkülönbélebb „érintések” legváltozatosabb gyűjteménye mellett... Hasonlóképpen a kéz ujjainak szerepe, jelképes használata, funkcionális és rituális verziói, vagy épp a könnyek jelentés-telítettsége (az öröm, a bánat, a fájdalom, az ima, a szégyen, a boldogság, a félelem, a teremtés, a bűnbánat, a gyász, a belső sírás, a könnyek természettörténete, stb.) – mindezeknek „akkurátus

---

¹ Szerkesztette Barna Gábor, Glässer Norbert és Zima András. Szeged: SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke. 2014. 171 oldal. SZEGEDI VALLÁSI NÉPRAJZI KÖNYVTÁR /BIBLIOTHECA RELIGIONIS POPULARIS SZEGEDIENSIS, 33. kötet/. Szép gesztus a Szerkesztők részéről, hogy a kötet máris elérhető elektronikus úton: https://www.academia.edu/10370230/L%C3%B6w_Imm%C3%A1nuel_Zsid%C3%B3_folkl%C3%B3r_tanulm%C3%A1nyok

néprajzos” módon adattárazott előfordulásai nemcsak életút-értékű munkát, hanem hasonló tágasságú továbbolvasási és értelmezési hagyatékot is kínálnak.

Ez utóbbinak kiváló és méltó elvégzésében segít *Glässer Norbert* és *Zima András* közös, impozáns utószava, melyben Löw Immánuel és családja (szintén rabbi édesapja, Löw Lipót hasonlóképpen művészi munkásságára is utalva, kinek régiségtana, zsidó írásbeliségről fogant műve és más opuszai, mintegy négy kötetben éppen fia által gondozva közzétett műveinek jelentőségével, továbbá reformhajlandóságú asszimilált értelmiségi attitűdjével is) kulturális összhatásukban már akként szólnak, mint az egyetemes judaisztika terén elismert személyiség szegedi örökségének közvetítő erejéről áttekintést adó Scheiber Sándor tette.² Közvetítőről mely a szétszóratott, a nyugat-európaiától a kelet-európaiig „tolmácsra” szoruló kulturális kisebbség egyetemes örökségét segíti megérteni – épp a helyi dimenziók között, aktuális jelentéstérben. Csókkal, simogató vagy szimbolikusan érintő ujjakkal, a modernség mintázatait elfogadó vagy elvető hagyománytudattal, a zsinagógai vitárisok jelentéshatárát pontosító árnyaltsággal. Olyasfajta varázsok felé tett közelítő lépésekkel, melyeknek mélységi dimenzióit közelíti Glässer főntebb körvonalazott kötete is.

A Löw-kötet tetszetős külleme nemcsak nyomdai bravúr, hanem a képanyagból választott címlapfotó (a tíz méter átmérőjű szegedi üvegekupola égbolt-összkepe és virágzó mezőinek harmóniája) kifejezetten csinosra varázsolják a szakkönyvet.³ S ne feledjük a harmóniák közt említeni Hrotkó Larissza végtelenül aprólékos nyelvi-fordítói munkáját se, melyhez kivételes nyelvi készségek is kellettek...

A „hős” és a „híres” Közép- és Kelet-Európában

A Szentatya, a futballista, a színész, a hadvezér, a bokszoló, a sztárműsorvezető..., celebritások a címlapon, felfogások és értelmezések a kelet- és közép-európai tekintély-térben, kortárs társadalomnéprajzi és antropológiai elemzésekkel a tanulmányok sorában. Ez a külszíne a Povedák István szerkesztette új kötetnek,⁴ melyben tizenhét szerző tizenhét írása világítja körül a hősiség, híresség, népszerűség, divatosság, a foglalkozásból eredő vagy kivagyisággal elért, provokatív vagy dicsőséggel kiérdemelt tisztelet és rajongás témaköreit. Ha ugyan rászorulnának – de hisz épp a szegedi tanszék nemigen szorul rá, hogy régies folklorizmust keressünk-kérjünk számon rajta –, készséggel fogalmazhatnám: amennyiben van a néprajztudománynak számos megújuló ága, bizonyosan ez, a vallási, turisztikai, alternatív társadalomszerveződési és kommunikatív szféra az, amely a legteljesebb lendületben van napjainkban a kortárs etnográfia sikerre vitele irányában. Pusztai Bertalan, Máté-Tóth András, Glässer Norbert, Povedák István, Barna Gábor a vallási kultúrakutatás recens folyamatainak és kultikus hagyományainak mind teljesebb, horizontálisabb trendjének követőiként a legmeglepőbb kérdésfeltevésekkel jelentkezik itt (a Vallási Kultúrakutatás Könyveinek ez 5. kötete), s benne a jelenkor visszakösző, sőt kihívó tüneténei kapnak reflektorfényt.

Mi sem reménytelenebb a kultúra közlésplacán, mint rövid ismertetőt írni – nem egyetlen, hanem tizenhét írásról. E kötet gazdagsága jószerevel hónapokig tartó

² A háttér- és kutatástörténet adalékait is lásd itt: <http://www.or-zse.hu/hacofe/vol2/gleszerzima-seiberlow2011.htm>

³ <http://www.or-zse.hu/hacofe/vol2/gleszerzima-seiberlow2011.htm> Löw portré(k); <https://hu-hu.facebook.com/hebraisztika/posts/1025571020793241> A kötet burkolója.

⁴ *Heroes and Celebrities in Central and Eastern Europe*. Ed. by István Povedák. Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Szeged, 2014., Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 37., 321 oldal.

kaland-kínálattal, gondolati és kritikai áhítattal ajándékozta meg olvasóját, mintegy „újratervezendő” útvonalon haladva ahhoz a fogalomkörhöz, melyet a tekintély, a celebritás, a hősiesség vagy a hőstelen korok magatartás-ideáljai (s köröttük a kutatóik) formálnak. Hősök és antihősök egy totalitárius államban (Alexandre Golozubov írásában) vagy Jánošík nemzeti hősideálja (Eva Krekovicova elemzése szerint), huligánok vagy marginalizált figurák történelmi szerepnyerése (Alexandar Ivanovic, Maria Vivod dolgozatában), Lech Kaczynski (Kamila Baranieczka-Olszewska előadásában) vagy Orbán Viktor „egy mindenkiért!” hősiessége a „mindenki egyért!” szituációjába mártva (Povedák István tollán), vagy Bálint Sándor mentális emlékképe (Barna Gábor portréja alapján) és az underground egyházi értékrendben státuszt nyert közszereplők normaképző jelentősége (Máté-Tóth András tanulmányában) egyaránt kiválasztásra kerülhetne, ha lecke-könyvi fölmondásra vállalkoznánk. Minthogy azonban a tünemények láncá és tánca itt nem pusztán képzet, hanem zord és izgalmas elemzések tárgya is, egy-egy opusz érdemi értékelése kevésbé a recenzens merszétől kell függjön, mint inkább a szakrális kommunikáció mellett szerepet nyerő antropológiai aspektusok érvényesülésétől, nemzetközi partnerségben szerzett rokon fölfogások harmonizálásától s mindezek kötetbe szerkesztésétől, így hát a köszöntő fohász mindenekelőtt Povedák Istvánnak kell szóljon, ki mindezt nyakába vette és elvégezte. A mitologizálódott, a poétikai felszíneken lenyomatot hagyó, a zsvány mivoltában is kultikussá emelkedő, a tömegkommunikáció piaca révén befutó, a közbotrányos fazonok sorából is kiemelkedő vagy és a veszélyes diktátorságig népszerűsödő alakok nem csupán a nép(i)es kíváncsiság, a népetetés, a manipuláció sodrában kényelmes fogyasztói alárendeltség figurái, hanem a kortárs etnográfia is akut témakört adó magyar és kelet-európai jelenkoriság alapkérdései felé vezetnek tova. A kulturális értékek piacán, még ha nem is föltétlenül a rangot vagy kincset jelentő mivoltában, sokréteguően jelen van ez a kezeletlen, kibeszéletlenül is túlbeszél, de értelmezés nélkül megérteni vélt hősiesítési időszak, bennerejlő félelmekkel és látványos felszínességekkel... – akárhogy is, a vallástudomány és antropológia határán, etnográfiai szigorúsággal kiegészülve, fundamentálisan jelen van ez az értékgagató kíváncsiság, amely bőséges teret kap a kötet írásaiban.

Álhős, isten vagy sztár?

Az értéktudatok, szakrális-kommunikatív építkezések és divat-hozta folyamatok szférájába kalauzol Povedák István könyve,⁵ intim sztárkultuszok és hősalakítási szertartások kiadós rajzolataival. Történelmi hősökkel (Kossuth, Széchenyi, Nagy Imre) kezdi a folklór posztmodern alakváltozataiban megmaradt névsort, majd a sztárok tipológiájával folytatva bevon táncdalénekeseket (Zámbó Jimmy, Rúzsza Magdi) és sportolókat (Puskás Öcsi és Simon Tibor), hogy végül Orbán Viktor folklorizálódási szertartásaiba, a hősmotívumok újabb megjelenési formáiba és a sztár csinálás főbb dimenziói közé vezessen bennünket. A jelenkori kultuszformálódásban néprajzkutatóként, de a társtudományok (kultúrakutatás, médiaelemzés, vizuális képnyelvi elemzés, kultusz kutatás és emlékezetkutatás, identitás elemzés, viselkedéstudományi és világkép-elemzési narratívák) bevonásával a sztárolás és a kultuszépítés legfőbb jegyeit vonultatja föl végül, hogy munkája eredményeként az univerzális mintakeresés alapsémáját (Joseph Campbell elméletére épített változatát) vezesse le. Ebben az elkülönítés, beavatás és visszatérés (van Gennep és Victor Turner

---

⁵ *Álhősök, hamis istenek? Hős- és sztárkultusz a posztmodern korban.* Gerhardus Kiadó – Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. Szeged, 2011., 254 oldal.

óta ismeretes) fázislépések mellé a leíró vallástudomány további (Ninian Smart művére épülő) fenomenológiai dimenzióit is bevegye zárófejezetébe. Kötetének kifutása az etikai és jogi szférákon túli vallási együttélismódok alaputasításait is fölfedi, szakrális cselekvési tereket ír le, tárgyi szimbólumrendszert tekint át a materiális és művészeti dimenziók megvilágításával kiegészítve.

Povedák a sztárolás és vallási rendszerépítés párhuzamai, összekapcsolódásai terén roppant lényeges belső strukturálódás, hangsúlyképződés, a (Bausinger nyomán alapkérdésként megfogalmazott) jelenre irányuló néprajzkutatásban alkalmazott komplex megközelítés (teoretikus, infokommunikációs, másodelemzéses, kérdőíves, szakrális folklórkutatási és celebritásmutatók vizsgálata) mellett olyan ismertségi komponensek értékelését is átláthatóvá teszi, amilyenek a kultuszépítő gyakorlatok során a hírlapok, fotóanyagok, kitűzők, plakátok, divatlapok, elektronikus közlések, tiszteletkifejező vagy hódolati megnyilvánulások, magasztalási és sztárformálási eljárások, sikerképességi mutatók kultúrakutatói hozadékaik, tömegkulturális manipulációk fogyasztói indexei. A „posztmodern kor banditáit” (pl. a ’miskolci Bonnie and Clyde’, a ’Whiskys rabló’) és az írástudással, tömegközlelési folyamatokkal összefüggő sztárolási eljárásokkal megformált, mintegy fölemelt vagy piedesztálra állított kortársak előképében (Csaba királyfitól, Botondon át Toldiig, Hunyadiig, Petőfiig) a halhatatlan és visszatérő hőstípus mintázatait (hero patterns) kiegészíti a történészek körüljárta személyiség-életrajzokkal, ritualizációs mintázatokkal, filozofikus vagy metaetikus légkörrel, mitológiai narratívákkal (pl. Elvis Presley esetében), misztikus élmények és tragikus prezentációk példáival, rajongói érzületekkel, értékkiemelésekkel, emlékéllítási szertartásokkal, stb. Valamiképp izgalmasan „kortársnéprajzos” a végkicsengés az egyes szakrális miliókra hasonlító térkiterjesztés, kvázi-vallásossági játszmák, „brikolázs”-jellegű kultuszépítés üzeneteinek körüljárásával, kellékeik lajstromával, rajongói közösségek esetében pszeudo-folklorikusan érvényesülő „posztmodern kori tudat- és viselkedésformaként” meghatározható formakészlettel. Persze, a sztárkultuszok előzményeképpen azonosítható hőskultuszok, „a történeti hős mint archetípus” vagy „mint a megrendült kulturális kánon helyreállítója” szinte hagyomány-építkezésű folklorikus mederben készíti elő a személyi kultuszok talaját, melyre részint a posztmodern hivatkozási alapot nyerő történeti büszkeségek (Kossuth, Széchenyi, Nagy Imre) is akár alapot nyújthatnak, ha a pszichológiai és narratív történeti hivatkozások támaszkodni próbálnak. A kötet (*Bevezetésen* túli) fejezetei a sztárokról és hősmotívumokról, jeles énekesek, sportolók és politikus sztárok favorizálásáról formált fejezetei egyenesen Orbán Viktorig ívelnek, a hősmotívumok alapsémái és „a sztárkultusz hét dimenziója” révén pedig részletező ismertetései korszakosan fontossá teszik ezt a művet.

Lényegében a magyar hős- és celeb-gyártás mechanizmusainak megnevezése a tradícióra építő gondolkodásban és kultuszformálásban, kiemelve az írott kultúra mellett szinte egyenrangúvá nemesedő „élő kultusz”-alakok jelentőségét, ekörül a folklorisztikai hőselmélet feltárási feladatait, a kultuszok időbeli mélységeinek és a nemzeti identitáshoz kapcsolódó (ma már ismét leginkább állami celebrációra épülő) kultikuságát elemző szempontokat, szinte a posztmodern kutató pillantása, a megfigyelői távolság fenntartása melletti résztvevő jelenlét értelmezői aspektusának megannyi dimenzióját. E rituális és gyakorlati, szakrális és ciklikusságot mutató cselekvéseket rendszerbe állító szerzői vállalat fényesen és magasan kiemelkedő eredményei lényegében újdonságként mutatják föl a történeti és kulturális és folklorisztikai és kommunikációs univerzum köztünk jelenlévő változatának. Egy sor kortárs társadalomtudomány, társtudományok és alkalmazott kutatások egyképpen fogják meghálálni Povedák István és hallgatóinak érdeklődési fókuszába került alapozó problematizálást, mely a társas tudások térbeliségében és a kollektív

emlékezet idejében megjelenített vallási jellegű intézményesülésre hívja föl a figyelmet, mintegy bizonyítva, hogy olykor még (kiemelt, etablírozott) intézmény sem kell ahhoz, hogy intézményesüljön, ami a társadalmi közfigyelem „varázstalanításának” ellenszereként a visszavarázslás bűvöletét oldhatja meg.

Történeti sajtódiskurzus, a „Szent Igaz” és a beavatottság

Jövőképek és jelen-diskurzusok közötti egyensúly, a példakeresés és szakrális beavatottság modernizációs folyamata segítette elemzés tárgyává lenni Glässer Norbert munkáját, a *Találkozás a Szent Igazzal. A magyar nyelvű orthodox zsidó sajtó cádik-képe 1891–1944*,⁶ mely az MTA-SZTE Vallási Kultúra Kutatócsoport legújabb köteteként bemutatja az orthodox zsidóság szervezeti sajtódiskurzusait, arra keresve a választ, hogyan kínál fel közösségi stratégiákat a modernitás és a szekularizáció jelenségeinek kezelésére a modern fórumnak tekinthető sajtó a vidéki hagyományos életvitelt folytató zsidóság számára, illetve hogyan mentik át a közösségi vallási élet premodern mintáit a megváltozott életvilág keretei közé. A vallási autoritás és intézményi legitimitás stratégiáit sajtóanyagból visszakereső kutatói vállalat a szakrális néprajzi kutatás háttérével doktori értekezéssé magasztosul, s ennek megfelelő komplexitású is. Ehelyütt most elsősorban a történeti tér, a mentális horizont és a szakrális instrumentalitás az, amit kiemelni igyekszem, lévén ismertetőm nem annyira a zsidóság Jakov Katz nyomán elbeszélte akadémiai zsidó társadalomtörténet-írást és modern verzióit követné nyomon, mint inkább azt a kulturális antropológiai aspektust, melyet a Szerző előszeretettel hangsúlyoz a „sokféle modernitás” elmélete, a Wolfgang Kaschuba javasolta „válaszreakció”-teória és a Shmuel Eisenstadt révén „kulturaként” elfogadott modernitás-felfogás téziseire építve. Nem lesz mód itt e pazarul kimunkált mű részleteit megvilágítani, így leginkább arra merészkedem, hogy a tradíció és tradicionalitás révén a modernitás-elméletekhez kapcsolt kérdésfeltevések némelyikét kiemeljem ebből a részben térségi (kelet-európai, Kárpát-medencei) horizontú, részint pedig budapesti fókuszú műből. Azok az egykori (s részben mai) közösségi terek, melyekben a Szerző terepkutatását és a szakrális örökség 20. századi történeti dimenzióinak átsugárzó hatásait vizsgálja, a hagyománykövetés kérdésében már nem mindenütt kellő rangban tartott közösségi örökségek, de az ilyen típusú elemzői kérdésfeltevések mentén éppen átkerülnek a mindenkori jelenkorba, s ezzel mintegy örökségesítés helyszínei lesznek (részben a sajtó által is, de nem kizárólag ennek révén).

Glässer már szerzői célkitűzései között is hangsúlyozza, hogy a magyar politikátörténeti narratívák között nem könnyen elhelyezhető mentalitáshagyomány is sajátosan egysíkúan kezelte-kezeli a chászidizmus és az orthodoxia részkérdéseit, mert a visszatekintő pillantások sem képesek a lokális közösségek, vallási autonómia és hívőtábori perspektíva relatíve teljes átfogására. A vallási autoritás körüli fogalomkeresés, továbbá a zarándoklatok értelmezése révén a felekezeti sajtóban is leginkább a hangadó elit narratíváinak újraolvashatóságát mutatja föl, a tradicionalitásra törekvésnek ugyanakkor régi és új intencióira is figyelmet fordít. Gesellschaft és Gemeinschaft közti határvonalon mutat rá a korábbi életvilágok modernizálódás közbeni kezelésére, mint korántsem „egyolvasatú” jelenségre, főképp

---

⁶ Glässer Norbert: *Találkozás a Szent Igazzal... 1891–1944*. MTA-SZTE Vallási Kultúra Kutatócsoport, a Vallási Kultúrakutatás Könyvei 8. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 2014., 374 oldal. A mű teljességében elérhető az alábbi linken: http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/4180/1/Szent_Igaz_online.pdf

azért, hogy mindezt a szokások, hatások, korszakos és hagyománykövető dimenziói közé vonja be. A fővárosi, modernizálódó életvilág szűk, véleményformáló körére kiterjesztett érdeklődés, „az Orthodox Irodához közeli középosztálybeli értelmező közösségre (interszubsztantívára)” koncentráció kutatás a hírlapírói elit kimutatásával, történeti távlatok pontosításával veszi körül témakörét, de nem ölelheti át teljes mértékben a vallási szocializációjuk során elsajátított ismereteket, a „való életvilág kereteit” és minden belenevelődés révén evidenciává váló hatás föltárását, vagy mai társadalmi-kulturális térben megjelenő csoportstratégia értelmezéseit – ehelyett inkább volt vállalt szerzői cél „az árnyalt történeti rekonstrukció, a valóságot leginkább megközelítő értelmezés keresése” (15. old.).

Vagyis az interdiszciplináris modernizáció-elméletek alapján a változás és innováció metaforája révén átlátható perspektívák új területének megnyitását, a korábbi társadalomelméleti hagyomány kritikáját is figyelembe vevő „alternatív modernitást” is bázisként kezeli az áttekintés szempontjai között (20-20. old.). Ebben Jakov Katz nyomán, de Hermann Bausinger, Ferdinand Tönnies közösségi határépítési gyakorlataira is alapozva, a tömegkultúra Kapitány-házaspár által kínált „beillesztési” teóriájára szintúgy támaszkodva, és Gerő András szimbolikus politika/reálpolitika nézőpontját is beszámítva a rendi, vallási és területi törésvonalak jelentőségében megfogalmazható „civil vallás” súlyára egyaránt figyelemmel van, mikor a hagyomány szimbolikus konstrukciójában (Eriksen, Hobsbawm és Honko, Assmann, Chadwick és Shils ismert munkáiból idézett) számos gondolatmenettel maga is azt illusztrálja, miképpen épül a szent szövegek interpretációjára és a hívőcsoportok önértelmezési gyakorlatára mindaz, ami a tradíció/modernizáció/szekularizáció területén érvényesül a közösségi törekvésekben. A folyamatként felfogott modernitás-képben így főképp az urbanizálódott közösségekre kerül a hangsúly, a kulturális közrehatások, fogyasztási gyakorlat és vallási kollektívákat inspiráló változások adják a komplex megközelítés keretét, üzeneteinek olvashatóságát. Minthogy a zsidó felekezeti sajtó tematikája roppant tág körű, de helyenként efemer és túl lokális jelentésű is, nem csupán magukat a sajtótermékeket elemzi, hanem a fővárosi magyar nyelvű orthodox hírlapírás szervezet-közeli együttesét, a pozsonyi és a német hatást, a rétegzett olvasói kör számára megjelenített összehatást is, ide értve, hogy a tudományos elméletek mellett részint az individuális vonzások és közösségi hatások együttesét kell belátnia, valamint azt is, miként lesz az individuumok sokasága közösséggé, értelmező és befogadó, válaszadó és kérdező szereplővé is. Nem hagyhatja ki a családi életek, a mindenkorai államhatalom és a jogalkotás, a csoportérdekek megjelenése és a közösségi élet releváns volta, a neológia kultúrmissziós szerepe vagy a zsidóság társadalmi képviselői szerepét ellátó egyéb intézményes hatások összességét sem. Sem a német tradicionalizmus-elemek, sem a magyarországi (kongresszusi) neológia, sem a cionizmus hatásai nem függetlenek az állam iránti lojalitás, a legalitás és legitimitás kérdéseitől, szerepektől és kölcsönhatásoktól, a hálózatos önszerveződéstől és uralkodó nemzeteszmétől, ezek jelentéstartalmaitól, amiket Glässer alapos kutatási előzmény-feltárással jelenít meg (50-72. old.), a hitbuzgalmi reneszánsz és a rebbék sajtóprezentációi pedig a kötet meghatározó felét teszik ki, hogy azután még a zarándoklatok és a közösségformáló egyéb események-jelentések világa töltsék ki a tradicionalitás teljesebb háttérlemzésének maradék fejezeteit. Szégyenszemre, nem lehet itt aprólékosabb szemlélését nyújtani a roppant alapos és lenyűgözően komplex műnek, de a recenzens is szükségképpen kell abban bízjon, hogy maga a kortárs olvasó, hívő, elemző vagy értékelő önmaga is méltató kérdéseket, befogadói válaszokat adhat hozzá a történetmesélés polgári kultúrában megjelenített variánsaihoz, sajtókutatási és szakrális életi ismeretanyagához.

Interpretáció, mi(sz?)ticizált megéltség

Talán minden múlt (és múltértelmezés) alapvetően is történetfüggő, avagy legfőképpen értelmezéstörténet függvénye is, hisz a jelentésterek szereplőinek folyamatos és érdek-kötött diskurzusa, az érintettek elbeszélésmódja sosem lehet jelentől teljesen vagy messzire elrugaszkodott. A Hubbes László Attila – Povedák István szerkesztette *Már a múlt sem a régi. Az új Magyar mitológia multidiszciplináris elemzése* című kötet⁷ alapkérdése lehet: elavul-e, ami régről való, s ha mégsem, mi élteti tovább, hogyan kel új életre, illeszkedik kortárs szimbólumrendszerekbe, narratívákba, létmódokba, normaképzetekbe, „objektíválódó” tudásba. Azaz régi-e még, ha már új (is), s ha recens formaváltozatban is létezik tovább? Ha régi, idejétmúlt, elavult, korfüggő volt is, lehet-e még az egykori reprezentációs alakzataiban tetten érni, megnevezni, s pusztán az interpretáció révén revitalizálni? Avagy: marad-e régi a múlt, ha újraértelmezzük, ha friss nevet kap, s ha életképessége új verzióban mutatkozik? Demitologizálták már épp elégszer, átírták és újraélesztették megannyiszor, s mindezek után/ellen megmaradt mégis az igény, hogy életre galvanizálják a mitikus históriát a kortárs kontextusok egyik „alapszövegeként” – vagy pedig ez az újabb mitikus világképek egyikévé silányul?

Az új magyar mitológia kötetében mintha valamiféle revitalizált régi magyar mitológia átöltöztetett változata mutatkozna, mely messze nem maradhat független az életképesnek minősült, az ábrándokba süppedt, a primer érdekeket időlegesen szolgáló, hősieítő vagy defenzív-önboldogító reprezentációs módoktól. E tanok, elbeszélések, narratívák és analogikus vagy dehistorizáló közlésmódok természetesen ugyancsak a *történelem elbeszélésének verziói*, s a demitologizáló, vagy épp átmitologizáló eljárás módok sosem lesznek-lehetnek egyeduralkodók, míg jelen van az értelmező ember egyedi-csoportos kérdező és válaszadási rutinja is. Az újpogányság a nemzeti identitás-rekonstrukciós (inherens, émikusan leképezett) eljárás módok mellett egészen evidens módon a külső (étikus rálátást megengedő) be- és kölcsönhatások terében keletkezik, alighanem egy másik narratíva révén, és élteti a társadalmi aktorok involvált köreit. De mindez messze nem független a messzi távolból is hatást gyakorló, vagy a szakrális és eligazodási hullámzások közepette valamiféle orientációs pontot képező millenarisztikus vagy globális folyamatoktól sem. A kötet tanulmányaiban a megértés, a kutatás és rálátás, a mitikus konstruktumok formálódása és narratív élettörténete tehát részint a társadalmi szereplők igényrendszerét, hiányérzeteit, közgondolkodási vagy politikai-históriai attitűdjeit tükrözi, részint pedig a kutatókét, értelmezőket, elemzőket, akik ritkán fordulnak önmaguk felé azzal a direkt kérdéssel, miért is foglalkoznak épp mítoszokkal vagy mitizálódó jelenségekkel. A millenaris vallások, az újvallások mozgalmak és kérdésfeltevések ezért mintegy szükségképpen tagolódnak aktorok, celebrálók és hívek, konstruálók és átértelmezők, támogatók és ellenzők, (egyházi, civil vagy állami) intézmények és szubjektumok szegmenseire, s mindettől a kutatók körei sem mentesek, akár korszakok, irányzatok és iskolák, divatok és recens kérdésfeltevések kihangosítóiként, akár pedig mint résztvevő, érintett szereplők formálnak „objektív” véleményt. Ha pedig ehhez még az emlékezés/emlékeztetés, emlékezet/múltideológia, történetmesélés/befogadás kommunikatív dimenziói is hozzáadódnak, bizony az önértelmezés kortárs tónusai egészen új diskurzus-mezők

---

⁷ SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 2015., 296 oldal.

kialakulásáig, térhódításáig is elvezetik az elemzőt-kutatót (vagy épp olvasót, hívót, stb.). Az imaginációk, konteók, szakrális performance-ok, idea-tanok, ideológiák ezekre rakódása pedig egy további, talán újabb réteget, a narratív és transzkulturális értelmezési gyakorlatot kelti életre.

A kötet öt nagyobb blokkra oszlik: *Elméleti keretek, Mitizált történelem – mitizált emlékezet, Rituális dimenzió, Etno-pogányság és Székely mítoszok*. Jószerivel mindegyikben körvonalazódik valamiképpen, hogy a mítosz mint a „benne-élés maga”, nem csupán létmód és világkép, helyzettudat és identitás-értelmezés lenyomata, hanem szimbolikus vagy átélhető formában az időiség egyik dimenziója is. A /nemzeti/ eredetkutatás vagy eredet-értelmezés társadalmi aktorokban megképződő igénye ennyiben viszont nem pusztán politikai identifikációs problematika, hanem életvilág-képlet is. Sőt, legtöbb esetben ennek exterritoriális vagy misztikus verziója, az adott léthelyzeten és helyzettudaton mentális készletekkel változtatni hajlamos szubjektum szimbolizációs akaratnyilvánítása épp annyira (példaképpen szolgálnak a blogok, weboldalak, szakrális körök híveinek-követőinek öninterpretációs vagy világmagyarázati dimenzióit az internetes közösségek támogató, fenntartói körében, vagy a New Age-jelenség, a Szciantológia Egyház, a Hit Gyülekezet öninterpretációit a világhálón)... A „sajátos oktatást és titkot magukba foglaló” rituális folyamatok (Eliade 1999: 241),⁸ még ha „kiüresedett”, „bármilyen mértékben deszakralizálódott”, de végtére mégiscsak rítusnak tekinthető szertartások egész öntörvényű rendszere a korspecifikus és kultúraspecifikus saját dimenziókat a pusztá praktikus funkciók mellett/helyett szimbolikus funkcióval ellátó törekvésekkel találkozik, s ennek szükségképpen része kell legyen az újjavallásosság megannyi megnyilvánulása, ezáltal a társadalmilag szabványosított szerepkészletek eltávolítása és autonóm szokások, új rutinok keresése, ezek tereinek birtokbavétele, az elkülönüléssel párhuzamos új kapcsolathálók kialakítása, vagy akár miszticizmusa is.⁹

A dolgozatok, melyekben az újpogányság, az újnacionalizmus, az eredetkutatás és akár a kollektív tudatban (vagy alatta) megbúvó archetípusok, az emberi lények „maiságát” épp a múltbéli referenciákkal vagy narratív „tényvilággal” értelmezőközösségi milióbe átemelő eljárás módjai mutatkoznak meg, s kerülnek a kutatók képzeivel vagy analógiáival életteli közegbe. Interpretációk ezek, képek, varázsok, mítoszok és hitvilágok, megései és kiváltságosság-keresések, melyek célja éppúgy valamely „logikai” támaszt meglelni, ahogyan a múltra vonatkozó teóriák szárazabb vagy mesésebb tudományos verziói számára is hasonlóképpen. E tudományos közlés- és közéletismódok hol az összehasonlítás eszközével, hol az eredet-kritikai aspektussal, máshol a lokálisan jellemző változatok empirikus felmutatásával, összességében pedig a származáshistóriák közepette fókuszba került „magyar kérdés” újabb tematizációjával élnek, ezek mindegyre univerzalizisztikusabbnak tűnő változatait mutatják föl. Ahogyan Povedák István bevezetőjében jelzi egy „egységesülő új mitológiai világkép” fokozatos kirajzolódásának háttéréről: „...*bebizonyosodott, hogy az, amit ma újpogányságként*

---

⁸ Bővebben lásd Eliade, Mircea 1999 *Misztikus születések. Tanulmányok néhány beavatástípusról*. Európa Könyvkiadó, Budapest; továbbá 1993 *Az örök visszatérés mítosza avagy a mindenség és a történelem*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

⁹ Lásd ehhez Barna Gábor – Povedák Kinga (szerk.) *Lelkiségek, lelkeségi mozgalmak Magyarországon és Kelet-Közép-Európában*. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Szeged, 2014.; valamint Gagy József 2010 *A társadalmi mozgalomra vonatkozó néhány általános megfontolás*. In ugyanó: *Amire vágyunk, amitől félünk, amit remélünk*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 186-193; továbbá Máté-Tóth András – Nagy Gábor Dániel 2011 *Alternatív vallás. Szciantológia Magyarországon*. L'Harmattan, Budapest.

neveznek Magyarországon, valójában egy globális vallási mozgalomként létező kortárs pogányság speciálisan Kelet-Európára jellemző változata. Ez azonban alapvető jellemzőiben különbözik a 'nyugati' áramlatoktól, ami miatt indokolt etnopogányságként való megjelölése és elkülönítése... /.../ láthatóvá vált az a 'nemzeti identitás-rekonstrukciós' komplexum 20. századi magyar történelmi hányattatások, a megcsónkíttatás, az internacionalizmus, a transznacionalizmus után újra akarta építeni, jelentéssel kívánta megtölteni a 'mi a magyar?' kérdést. /.../ ...az újnacionalizmus rendkívül változatos dimenziókkal rendelkezik (többek között hangsúlyos a művészeti, szimbolikus, történelmi, mitológiai, zenei, rituális, politikai, szociális, vallási dimenzió). Ezek közül jelen kötet a mitológiai dimenziót veszi vizsgálat alá, azonban ki kell emelnünk, hogy ez a dimenzió számít mind közül a leghangsúlyosabbnak, hiszen ez adja a narratív alapot az összes többi dimenzió számára" (Povedák I. bevezetője).

E kötet a kultúratörténeti támpontok mellett elsősorban élő hagyományt vizsgál, így nem meglepő, hogy a szimbolikus formák „grammatikájára”, működési mechanizmusára, keletkezés- és működésmódjára fókuszál. Módszerében részint az intézmények, vitális szekvenciák, jelképek, csoportmagatartások magyarázatára, emellett ezek működésére vállalkozik, részben vagy egészben is hol az univerzális formák, hol a rendszerszerű működés, hol a képzetek és világgépi támpontok törvényszerűségeit világítja meg vagy mutatja ki. Narratív és konstruktív képleteik szerint a Szerzők többsége valamiképp az egyetemes szakrális-mágikus-mitikus szimbólumok természetrajzát vázlatozza, sőt egyes vallási szubkultúrákban, e kultúrák egyes korszakaiban más-más szerveződési formákat, idoloikat, virtuális konstrukciókat mutat be. E kultúratörténeti aspektusú elbeszélésmód persze csak részben, s korántsem vita nélkül illeszkedik a hazai vallástudomány, szakrális néprajz, metafizikai életvilág vagy csoportkultúra-kutatás hagyományaihoz: nem próbál példaképpen a „turanista” vagy finnugrista, sumér, hun vagy pártus múltképhez ragaszkodni az eredetkutatás szakrifikált – vagy szakrifikálódott – verzióinak elfogult hívójévé válni, sem a nagy- vagy kisegyházak és sámánizmus régi keletű vitájában pusztán időrendi, hitelvi vagy befogadottsági (hívőköri) dimenzióiban bárhová lecövekelni. Másképp mondva: a mitikus elbeszélési módok, a történelmi elbeszélés és emlékezetkutatás recens eseteinek tanulmányaiba nem kíván egyik kutató sem kizárólagos narratívákat bevezetni, de még a „tankönyvi nemzettörténet” direkt elvitatásába, belső vagy külsődleges „értékrend” felállítására sem vállalkozik. Sokkal inkább a mitikus elbeszélő eljárások tudománykritikai és empirikus felmutatása a Szerzők legtöbbszörének célja, diszkurzív paradigmák sorravétele, változataik megvilágítása a „rejtett kutatási terv” kibontásának kerete. A „megalapozó” történetmesélés eszköztára pedig régre nyúlóan hajlamos a nemzeti önkép, a mitikus múlt önértelmezési kísérlete, a nemzeti eredetmítosz fontosságának és építésének vállalhatósága szempontjából értékelni-értelmezni a nyilvánosságban is teret nyert (vagy egyre kiterjedtebben teret kereső) eredetmítosz-építés jeleinek sokféleségét, árnyalati eltéréseit, kulturális környezettől is függő reprezentációs módjaik színes belvilágát kontextuális elemzés tárgyává tenni.

„Az eredetmitológia nem egyszerűen vallási vagy történelemismereti kérdés, de mindenekelőtt a magyarság önképéhez köthető, nemzeti önértéki és morális állásfoglalás, amelynek politikai vonatkozásai vannak (vö. Szilágyi és Szilárdi 2007; Sándor 2011). A nemzeti történelem, mint a nacionalizmus legfőbb eszméje eleve vallásos jelenséghez hasonlítható; a nemzeti őstörténelemnek a kortárs újpogány körökben való értelmezését vizsgálva, Szilárdi Réka (2013) a jelenségekört a nemzet szakralizálásaként írta le. Ez az élet minden területére kiterjedő újraszentalészként értelmezendő, a tér reszakralizálásától, új szent helyek

alapításától kezdve (Povedák 2011; 2012) a nemzeti múlt vallással való átítatásáig...” – írja Povedák István összegző előszavában.

Ezt a nemzetvallási miliót, mint az eredetkutatás összehasonlító elemzési terrénumát a magam /jóval szűkösebb, és szükségképpen struktúra-orientáltabb/ ráközelítésével korántsem próbálnám újra- vagy átértelmezni a multidimenzionális kultúrafelfogások valamely (régi-mostani-lehetséges) tipológiájával. Mindössze arra próbálnék aprócska spot-fényt bocsátani, ami talán a kötet dolgozatainak és kutatási tapasztalatainak keretét adó, több évnyi megfigyelésre és összefüggés-keresésre alapozott kijelentésben összegződik: *„Nyomukban egy egységesülő új mitológiai világkép kezd kirajzolódni”*... – írja Povedák István a bevezetőben, amivel arra is utal, hogy mindegyre feltűnőbb, számosabb, nyomatékosabb *„a táltos hit, az ősvallás, az őstörténet témáinak mind sűrűbb megjelenése a populáris kultúrában”*. Az itt megismételt mondat /„mitológiai világkép”/ közvetlen hangsúlyos: az írások közül nem is egy érzékelteti a múlt és valamiféle „antimúlt”, ellenmúlt kialakulásának dimenzióit és dilemmáit. Hiszen a mítosz is relatív tudás, előzményeihez és víziókhöz kötött, valamelyest a jövőre fókuszált, múltból eredeztetett jelen, a tegnap másnapja. E „kaszapodóként” megfogalmazódó szemléleti vagy világképi élményanyag éppen ellene hat az emberről való tudást mintegy hatalmi szerepkijelölés pozíciójából szétsugárzó uralmi korszaknak, melynek a „ma” mintegy *alternatívája*. Alternatíva az identitás választhatósága terén... – hiszen a „rögzített” tudást /értsd: világnézet, világkép, vallásmentes és „ópium nélküli” meggyőződés terét/ a kollektív szocializmus korszaka kézbe adta és tudásformában fölértékelte, szemben a vallási világképpel. Az önismereti tudás, akár mitikus, akár szociometrikus vagy közösségelvű, leggyakrabban magában rejtje a tradíció-keresés és kulturális tőkefelhasználás egyéb módjait is, például jelentések, szimbólumok, hitek, vélekedések, tudásmodellek, biztonságos vagy bizonytalan képzetek alakjában, jelképtárban és közösségvágyakban egyaránt – de kiutalt hatalmi definíciók nélkül, saját érdekű diskurzusban megnevezve a tájékozódás horizontját. Az ősvallások, az őstörténeti-nemzetkonstrukciós létfelfogások megannyi módozata nemcsak az egy-egy korszakra jellemző, domináns elbeszélőmódokat, diskurzusokat foglalja magába, de az ezekből fakadó világképi eligazodás szakrális tereit, a cselekvés új dimenzióit, az átstrukturált (kis)közösségi narratívákat is, melyek a kurrens világegész-problematikákra, a világ aktuális kérdéseire is értékeltvű válaszokat kínálnak, igen gyakran mitikus vagy nem-mítosz mítoszok formájában (lásd a kötetben például a Kapitány-szerzőpáros áttekintő tanulmányát, vagy Voigt Vilmos analogikus elemzését!). Az ember szocializmus-beli „hajlíthatóságának”, funkcionális egységbe szervezethegének hite szerinti politikai ideológiák meglehetősen türelmetlenséggel álltak szemben a vallási világképek többségével. Ez emlékezésnek, a hivatkozások „illendőségének”, a bűnösök és világnézeti „elhajlók” ártalmának, az „elvárt” gondolkozásmódoknak e merev rendszere után következő, (önképe szerint) meglehetősen nyitott korszak ugyanakkor nemcsak a földrajzi és mentális térbe nyitott ablakot, hanem a bizonytalanságba is könnyedén vezetett, melynek ellenszereként szinte kínálkozott is a vallásos világképek „retrójának”, virulens visszatérésének új időszaka. Az egységesülő mitológiai világképek közeledése, kölcsönhatása, interferenciája ugyanakkor a legkülönbözőbb populáris kultúrákban keresett teret, s a nemzetépítési programosságú politikai elvárásrend dilemmái, konfliktusai mellett (vagy ellen) kifejezetten kínálkozott is a történeti, származástudati, „új-identitás”-keresési esélyek igénye, hatásuk sokszorozódása. Értelmezésem szerint ez kézenfekvő módon nyitott új utat nemcsak a válogatás, a kínálkozó ősvallás-hitek közüli kiválasztás és intimizálódás hatásainak, de strukturális elemévé vált az államnacionalizmus, az új államegyház, a politikum áthatotta aktuális világ- és ellenségképek egész bestiáriumának is. Mintegy konstans

elemként viszont megmaradt az alternatív világképek túrésének/tiltásának korszakából a további alternativitások kimunkálásának esélye, az emlékezés tilalma, a tudás-kánonban „negatív” szerepkörbe tagolt és „bűnösnek” nyilvánított szereplők revitalizálásának akarása, párhuzamosan a szekularizáció, közvallás, civil vallások és társadalmi drámák vallási közegbe illesztésének és a világképi konstrukcióknak széles köre is.¹⁰

E kötetben is megannyi esettanulmány azt illusztrálja-pontosítja-konkretizálja, miként alakul ki a nemzetvallás, nemzetideológia, nemzetpolitika magasától független, de a maga közösségi-szubkulturális dimenziói között mégis a (talán) leglényegesebb vonást fölmutató alapkérdés: milyen is az ember identitása, mik vagyunk mi, honnan jöttünk és hová tartunk, miként vállalunk részválaszokat vagy totális víziókat, miképp próbálunk bizonyos ismeretkritikai dilemmákat az új vallásosság és „nem-profán” (vagy „mégsem szent”) világképeket forgalmazni a szimbolikus küzdelmek terepén. A kollektív mítosz és a magánemlékezet, a nemzeti világkép és a „kollektív szubjektumba” emelt hitvilágok kardinális kérdései vezetnek itt bennünket a múltba gyökerező öngazolásokkal, hitreményi víziókkal, neotradicionális értékkepletekkel. Olvasatomban ez a kötet „keretezett” világképi valóságának egy még külsőbb kerete, egyfajta „nempolitikai politika”, valamiféle szimbolikus harc a nyilvánosság előtt és a politikai nyilvánosság megnyeréséért (ezeket tudja a politikai térben megnyilvánítani a nyelv, a vizuális reprezentációk tömege, a tudományos és művészeti manipulációk sora-sodra: szoborállítás és -számúzás, utca-átnevezések, hétköznapi nemzetfogalmak nyelvi megjelenítése mint veszélyforrás, fenyegetettség, „hadrendbe állítás”, „szükségállapot”, „nemzeti konzultáció” stb., melyekben árulkodóan ott van a kommunikációs túlhatalom elnyerése a média fölött, ott lakozik a „nemzetbeszéd” és „nemzetvallás” forszírozása, a konspirációs teóriák keresése-élesztése, idegen-ellenesség és ellenségkeresés, stb.). Mítoszivá pedig éppen attól válik, hogy „nemcsak a 'Másik világ' másságának adja tartalmát... /hanem/ „A mítosz mindezen eszközök együttes alkalmazásával megnöveli a benne ábrázolt jelenségek jelentőségét, s a benne létrejövő mitikus valóságot a mindennapi lét, az emberlépték fölé emeli” – ahogyan ezt a Kapitány-házaspár áttekintő tanulmánya értelmezi (sok egyéb dimenzió között).

---

¹⁰ A kérdéskörhöz lásd az utóbbi időkben megjelent köteteket, pl.: Máté-Tóth András 2014 *Vallásnézet. A kelet-közép-európai átmenet vallástudományi értelmezése*. Korunk – KOMP-PRESS, Kolozsvár; Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 2014 *Alternatív életstratégiák*. Typotex, Budapest; Glózer Rita 2008 *Diskurzusok a civil társadalomról. Egy fogalom transzformációi a rendszerváltó évek értelmiségi közbeszédében*. L'Harmattan, Budapest; Povedák István – Szilárdi Réka szerk. 2014 *Sámán sámán hátán. A kortárs pogányság multidiszciplináris vizsgálata*. SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Vallási néprajzi könyvtár 38. Szeged; Szabó Tibor 2014 *Az instabilitás kora. Tanulmányok múlttól, jelenről, jövőről*. Belvedere Meridionale, Szeged; Hoppál Mihály 2006 *Hiedelem és hagyomány*. L'Harmattan, Budapest; Miklós Péter 2014 *Egy „el nem ismert” ókatolikus pap az államszocializmus időszakában*. Ambrus Ferenc (1904-1991). In Barna Gábor – Kerekes Ibolya szerk. *Vallás, egyén, társadalom*. SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Vallási néprajzi könyvtár 39. Szeged, 242-251; Povedák Kinga 2014 *Az egyházi könnyűzene fogadtatása és megítélése a szocialista Magyarországon*. In Barna Gábor – Kerekes Ibolya szerk. *Vallás, egyén, társadalom*. SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Vallási néprajzi könyvtár 39. Szeged, 111-122; Zombori Máté 2011 *Az emlékezés térképei*. L'Harmattan, Budapest; Róth Endre 2000 *Nacionalizmus vagy demokratizmus?* Pro Európa Kiadó, Marosvásárhely; Rosta Gergely 2012 *A szekularizáció fogalma és kritikája Tomka Miklós életművében*. In Földvári Mónika – Nagy Gábor Dániel szerk. *Vallás a keresztény társadalom után. Tanulmányok Tomka Miklós emlékére*. Belvedere Meridionale, Szeged, 55-66; Földvári Mónika *Az egyház mibenléte és társadalmi szerepe*. In Földvári Mónika – Nagy Gábor Dániel szerk. *Vallás a keresztény társadalom után. Tanulmányok Tomka Miklós emlékére*. Belvedere Meridionale, Szeged, 67-79.

Egyúttal montázstechnikai összehatású kísérlet is a kötet, szakrális és univerzális, mitikus és nemzeti-nemzettudati motívumok megjelenésének áttekintése, mintakészlete is, melyek mintegy a keret keretének külső dimenzióját adják a közösségi-kollektív átélések gyűjteményeként, s mint ilyen, korunk identitás-diskurzusainak izgalmas tárházaként is olvasható. A „ki a magyar?”, „mi a magyar” évszázados tépelődés épp az esettanulmányok és életközeli szakrális impressziók révén emeli társas kapcsolathálóba mindezeket a létközösségeket, változó kontextusokban jelenítve meg az identitáspolitikák sokszor rejtett hálózatait, a vallási viszonyrendszerek rejtett milióit, mégpedig olyan életvilágok fölidésével, melyek nem végcélok és előre megszabott utak révén, hanem folyamatok főszereplői vagy aktorai által mutatják meg „emléktárak”, múltidéző stratégiák, önkéntes kötődések, kollektív entitások lelőhelyeit. A Hoppál Mihály fölvázolta és okadatolta „ősvallás”-teorémák gazdag igazoló anyagot nyújtanak az alapkérdéshez is: miként lesz a múlt még „maradék” régiségként a jelen kibontakozási felülete, s milyenféle önismeretkérdésekre adott válaszok visznek közelebb a lokális, de összességében kollektív kérdésseltevések, helyi közösségi emlékezet-kincs megőrződése, fölmutathatósága vagy elemzése irányába. Az emlékezés (talán mindenhol és mindig) a múlt feltérképezésének gesztusával kezdődik, s már követi a meglévő *mintázatokat*, variációkat, de nem csupán „egyetemesen”, hanem „kollektív tudati” szinten (pl. Szabados György, Tamás Dénes, Balázs Lajos, Illés Anna tanulmányában) vagy a helyi közösségek szavatosságával (Csörsz Édua, Hubbes László Attila, Mihály Vilma-Irén vagy Fejes Ildikó elemzésében). Szinte összefoglaló tulajdonságként lehet ugyanakkor kimondani, hogy a lokális narratívák és válaszok az emlékezés rítusai is egyben, a múlthoz fűződő viszony vagy múltról fogant öszkép a mindenkori jövőképeknek is alapja, másképp mondva: a múlt jelenre ható értelemadási következménye. Árnnyaltabban és nagyvonalúbban ezt Hoppál Mihály idézi Assmanntól: *„A kultúra konnektív struktúrája egyúttal a tegnapot hozzákapcsolja a mához, mégpedig olyanformán, hogy meghatározó élményeket és emlékeket formál és őriz meg, a tovahaladó jelen horizontján egy másik idő képeit és történeteit is magába zárja... A kultúrának ez az aspektusa a mitikus és a történelmi elbeszélések alapja... Ami az egyes individuumokat »mi«-vé kovácsolja, nem más, mint a közös tudás és önelképzelés konnektív struktúrája, amely egyfelől közös szabályokra és értékekre, másfelől a közösen lakott múlt emlékeire támaszkodik”* (Assmann 1999:16).

Az emlékezés és emlék-építés nemzeti programja ugyanakkor tele van a többlet- és fensőbbség-fogalmak mindennapi aktualitásaival, efemer időlegességével is, melyek pedig hasonlóképpen a kollektív identitást, nemzeti entitást szolgálják a múlt időben. Szinte parttalan sokaságban idézi Povedák István is a bevezetőben, hányféle eredet-keresési, ős-megnevezési modern kísérlet zajlott le a népcsoport-történelmi múltjában és tudományos (vagy annak remélt) magasában, jelenében is, és számos tanulmány hivatkozza a napi sajtó, a vizuális hatások, szimbolikák, neofolklorikus tünemények tömegét is. Ezek bár olykor kiáltóan „adathiányosak”, mitizálóan múltépítőek, reménytelenül aktualizálók vagy fenyegetően hordozzák a történelmi vagy jelenkori ellenségképek egynemely alanyát is, de eljutnak olykor az Akadémia, a fennkölt tudományosság magasáig (az Arvisura-tan például, már a nyolcvanas években, vagy ma a Szciantológia fokozódó térnyerésével, az internetes vallási közösségek minapi betörésével, stb.), egészen az államvallási (Mária országa, Kurultaj, stb.) vagy politikai kinyilatkoztatások szintjéig is (Orbán Viktor utalásai a „félázsiai népek leszármazottai”-ra,¹¹ a „turanisták” vitáira az európai vagy ázsiai

---

¹¹ Bolgár György: *Hun az a szkíta?* 168 óra, 2012. augusztus 24. <http://www.168ora.hu/velemeney/navracsics-orban-felazsiai-szkitak-bonfini-101359.html>

eredet értékesebb mivoltáról, a mitikus nőiség vagy a dekonstruált „istváni állam” tematikáiról nem is szólva)... Mindebben jelen van nem csupán az eredetkutatás, az összehasonlító elemzés perspektívája, a nemzetmítosz, nemzeti táj, nemzeti nagyság narratívája, a helyüket kereső újpogány-újtáltos kommunák csoportkulturális identitás-definíciója, de talán az az aspektus is, melyet a vallásantropológia mentén organikus csoportok közötti funkcionális töréspontok jelenlétében lehet megnevezni, s ezek jelenlétét, lenyomatait, mintázatait sem kínálja egyéb, mint a történelem menetének, folytonosságának újramegerősítő gesztusa az egynapéló emberek inherens, émikus aspektusából, „funkcionális mitológia” igénye a „megalapozó történetté sűrített múlt” (Assmann) újra-interpretálása révén.

A „virtuális múlt”, az andersoni „képzelt közösség” fontossága, a (Hubbes László Attila idézte Hermann Gusztáv Mihály) náció és nemzet nacionalizmusa,¹² a kutatásra és megismerésre-megértésre érdemesített vallási közösségek egyre gyarapodó száma talán túlerőltetés nélkül is fölveti a kérdést: lehet-e a neopogány vagy újnemzeti /funkcionális/ mitológiák helyzetét hit nélkül, beavatottság hiányában, totális involváltságtól tartózkodva is elemzés tárgyává tenni. Vélelmem szerint lehet, sőt kell is. Az antropológiai aspektus, a komplexitás igénye, a tárgyalt vagy „hivatkozott” közösségek „belülnézeti képének”, aktuális életvilágának leírása, s az őket is körülvevő mezo- vagy makro-léptékű állampolitikai keret egyformán kínálják a szakrális társadalmi jelenségek élményközösségi és „objektív” elbeszélésmódjait. De, ha választani kell (és érdemes is!), akkor az együttes élmény megjelenítésekor az együttes értelmezés jelentheti talán a legtöbbet és leghitelesebbet. „*A személyes meggyőződés éppúgy társadalmi tény, mint az intézményhálózat vagy az értékpreferenciák*”, merthogy „*a személyes vallási meggyőződés és valláskutatás közötti interferencia a tudományos vizsgálódásnak szerves részét alkotja*” – írja Tomka Miklós munkásságáról és örökségéről Máté-Tóth András (Máté-Tóth 2012:10).¹³ A vallásszociológia, a szakrális értelmezések története, a szent antropológiája és az „államvallások” megannyi jelensége alighanem épp ezen a módon, tanulmányok és interpretációk gyűjteményében mondhatja el legkönnyebben, és pedig az interdiszciplináris rálátás segítségével: miképpen mitizált és miszticizált mindaz, amit a megélt múltban az értelmező jelen képes lehet kimondani, nyomon követni vagy megérteni. S ha ez sikerül, akkor már arra a kérdésre is (legalább időleges, relatíve érvényes) választ kaptunk: csak az elmúlt lehet régi, vagy a régi sem csupán a múlté, hanem korunk válaszkeresési alternatíváinak egyike, hovatovább időtlenné gazdagodott problematikája mindez. Ha másként nem: „*a történelmileg egzisztáló ember valóságaként*”...

Az etno-kartográfia kialakulási folyamatában...

A szegedi néprajzi és antropológiai tanszék az Akadémiai Kiadóval közösen adta ki a Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 27. és 30. kötetét, *mindkettőt Barna Gábor szerkesztésében*. A két kötet egybehangzó kérdésfeltevése (jelesül, s nem mellékesen: OTKA-kutatási programként és nemzetközi konferencián megannyi előadó által taglalva) a határok, hatások, vallási és kulturális közösségek együttélése, politikai és szakrális konvenciók korszakos harmóniája, egymást átható természetrajza, melyek

¹² Hermann Gusztáv Mihály 2003 *Náció és nemzet. Székely rendi nacionalizmus és magyar nemzettudat 1848-ig*. Teleki László Intézet, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

¹³ Máté-Tóth András 2012 *Hagyaték és felelősség*. In Földvári Mónika – Nagy Gábor Dániel szerk. *Vallás a keresztény társadalom után. Tanulmányok Tomka Miklós emlékére*. Belvedere Meridionale, Szeged, 9-11.

nem tisztán szakrális szférák térbe rajzolhatóságot tükröznek, hanem magát a kölcsönhatások természetrajzát is kutathatóság tárgyává, geográfiai tény-tapasztalat leképezhető anyagává teszik. Etno-geográfia és etno-kartográfia kapcsolódik egybe a kortárs tudományterületek reprezentációinak áttekintésével, esettanulmányokból kiolvasható kölcsönhatásokkal, téri és társadalmi feltárásban helyet kapott megközelítésmódok nyernek metodológiai létjogot, kiemelten az analitikus és funkcionális vetületben.

Már Lévi-Strauss alapvető útmutatásai óta szakmai evidenciának számít, hogy a struktúrakutatások nem igényelnek külön aldiszciplínát a társadalmi tények között; inkább a különböző etnológiai problémákra alkalmazható *módszert* alkotják, s ennyiben ma is kérdés, hogyan jelennek meg tisztán a strukturális elemzés voltaképpeni tárgyaiként a régiók, vallások, határok és kölcsönhatások. Ekképpen a problémafelvetés itt elsősorban *megismeréstudományi*, ugyanakkor észlelhető, hogy a modellezés „mesterkél” tipológiát követ, nemegyszer eltérőt és összehasonlíthatatlant a különböző helyszíneken, térségekben, nemzeti tudományosságban is. Az alábbi két kötet adatközlési, térfelfogási és modellezési dilemmái párhuzamosak annyiban, hogy empirikusan megfigyelt, adatszerűen rögzített, kódolt és értékelt tényanyagra épülnek, mely feltételnek a kelet-európai térség nemzeti tudományossága még csak kísérletileg próbál megfelelni..., nem beszélve a történeti és földrajzi, állampolitikai és társadalomszerkezeti narratívák (struktúrakutatások számára értékelhetetlen) variabilitásáról. A *Vallások, határok...* kötet bevezetőjéül Barna Gábor értelmezői kerete a valláskutatások közegében rendre összecsapni látszó funkcionalista/strukturális vagy esszencialista beszédmódok sokfélesége ellenében kimutatja, hogy a térségek és kutatók épp a lokalitás-problémák térségiségét és a határok és határtalanságok interferenciáit kezelik olyképpen, hogy abban a terjedő vallásosság és a foszlódásnak indult közösségek, az alternativitás és a fölszabadulás-teológiák énképe, a vallásosság vágyott menedéke tárgyiasult mivoltában kerül szinkronba a dokumentálható, etnográfiai térképészet eszközével leképezhető struktúrakutatással. Ekként a vallási kötődés és lelkiismereti szabadság-érzékelés együttese éppen a komplex, esettanulmányi hitelességgel megragadott, de strukturált adatbázisok áttekintésére épülő feltárásnak ad lehetőséget, nemcsak kiteljesítve a meglévő forrásanyagot, hanem újabb feltárások készítőjeként és formalizált alapjaként is.

A kétnyelvű tanulmánykötetként napvilágot látott tanulmány-válogatás¹⁴ a hazai vallási és világi közösségek együttélésének és belső átmeneteinek, „rendszerváltozásának” térbeli mintázatait is gazdag példa-anyaggal mutatja föl, s a 2006-ban alapított szegedi kutatócsoport térségünkre fókuszáló vizsgálódásait tükrözi az új vallási mozgalmak, társadalmi válaszkeresések megújuló dimenzióinak, földrajzi és virtuális valóságainak tájairól. Szerzői kutatások összefoglalója a könyv, de a vallástudomány, vallásnéprajz és vallásantropológia minden térbeli dimenziójára mégsem terjedhet ki. Vallásgeográfiai értelemben viszont sodróan gazdag mindeme változások mentális rajzolata, a hitek és felekezetek, rítusok és konvenciók, a „vallási piacokon” megjelenő új mozgalmak kínálata, kulturális lenyomata, párhuzamosan a tradíciók levetkőzésével, a helyi hitek térbeliségben „elemelkedő” trendű migrációjával, avagy a politikai ideológiák és eszmeképzetek által mindegyre áthatott népcsoportok deszakralizációs élményanyagával. Valóban vallások és vallástalanodások trendjei, határformálódások és marginalizálódások, kölcsönösségek és elkülönülések, hatások és ellenállások új térképei rajzolódhatnak ki

---

¹⁴ *Vallások, határok, kölcsönhatások. / Religions, borders, interferences.* Szerkesztette / Edited by Barna Gábor. Akadémiai Kiadó, Budapest – Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár, No. 27., 2011, 176 oldal.

ezekből az írásokból, melyek még futólagos ismertetése is meghaladná a recenzens merészségét – de épp izgalmas, sőt a térszemlélet-formáló hatások mellett korszakformáló jelentőségük miatt is hangsúlyosan fontos mondandójuk jelzése. Legalább a kölcsönhatások kedvéért, a szakrális tér olvasatainak kísérletei okán, melyek nemcsak új téri-társadalmi dimenziókat rajzolnak meg folthatásként, hanem szinte szakrális régiókat vetítenek a szociális térbe, szinkronikus és diakronikus aspektust egyként felmutatnak a vallási jelenségekben, melyek olykor strukturális mérvű elemzése éppoly jogosult lenne, mint a mentális beállítódások mindennapi szakralitásban megjelenő verzióinak követése. E kontextusban talán nem mindegy, hogy a társas valóság szerkezeti elemeit, kognitív modelljeit, tudattalan aspektusait, vagy politikai és morális környezet-függőségét értelmezik éppen-e a kutatók. A kötet hét tanulmányának nyolc szerzője e téren is, miképp a pertraktált terület korszakos, földrajzi vagy felekezeti közösségi szemlélése közben, óhatatlanul egy korszak, vagy inkább temporális fázis mentális természetrajzát kínálja, modellek és minták, valóságértelmezések és narratívák mentén klasszifikálva a kiválasztott részkérdéseket: nem a valóságtapasztalatról komponált struktúra-képet alkalmazzák, hanem a vallások, hívő csoportok, szertartásos viselkedések, megfigyelhető spirituális folyamatok leképeződésére fordítják figyelmüket. A leírások rendszerezettsége, a modellezés igénye, a térbeli és történeti tagolás párhuzamos alkalmazása nem ontológiai vagy episztemológiai, hanem szakrális történésekre, ezek szisztémájára fordít figyelmet.

Barna Gábor a vallások, határok és kölcsönhatások körvonalazására vonatkozó bevezetővel, valamint az emlékezés rítus-tartalmainak napjaink ünnepkultúrájához kapcsolódó vonásait vázoló tanulmánnyal olyan térbe kalauzol, ahol az idősíkok, mértékek és elkülönülési szertartások egyenesen fölveszik a politikai liturgiák időtagolási eljárásait, vissza-szakralizálnak ünnepnapokat és folyamatokat, normává avatnak a politikai rendszerváltás előtti és utáni időszak nemzeti diskurzusból is megannyi formalitást, (eltörölve persze más ilyeneket), hogy valamelyest lefedni próbálják az 1945 és 1990 közötti „szocialista kalendárium” évnapijait. A rezsinváltásonként bekövetkező „naptárreform” részint a szakrális szférára hat ki, részint a családi- és magánélet viselkedési normáit legitimálja, avagy avatja olykor a jövő kollektivistikus tér- és társadalompolitika alapjává is. Ez a „rituális év”-megújítás, mely egyszerre magánéleti és össznemzeti, összesimul azzal a szekularizációs folyamattal is, melyben „a vallásosság fontosabb, mint a vallás”, így a jelenné változtatott múlt az ünnepi emlékezés saját terében és idejében lesz korszakmeghatározó hatású is.

Frauhammer Krisztina elemzése hasonlóképpen a néprajztudomány éppen kurrenssé váló ágának lenyomataira, az írásosság révén megjelenő új fohászkodási, hálanyilatkozati, kegyhelyi imacédula-válogatásra és írásbeliségre épít, midőn a szakrális kommunikáció és profán íráshagyomány aspektusait tárja fel, beleértve az egyházak multiplikáló gyakorlatát is szolgáló internetes weboldal-elemzéseket. Magyar kegyhelyek vendégkönyveiben, számos összehasonlító adattal körítve, olyan vonzaskörzeteket, szakrális relációkat figyel meg, melyekben a populáris vallásgyakorlat és írásos szertartásosság kultuszformáló térbeliségére következtethet, mely kiegészülhet a tradicionálisnak tartott intenciók háttérbe szorulásával és a (szükséghelyzetekre jellemző) szociális partnerkeresés reményével átítatott transzcendencia éledésével is. Ezek jelei-jegyei mellett feltűnnek a szakrális turizmus, a lelki-aszketikus okok, a testi-lelki egyensúly reményében kommunikációs partnert kereső személyesség formulái, egyénivé avatják a korábban kollektív ünnepet, perszonalizálják a kollektív magányt is (pl. on-line adatátvitel, egyházi weboldalak,

elektronikus közvetítések alkalmazása, valós szakrális terek helyett a virtuális szakralitás téri kiterjedése válik példázatosá).

Néprajzi térben, de a mobilitás és a modernizáció kontextusában fogantak *Iancu Laura* kutatási tapasztalatainak összegző sorai, melyekben a tradicionális paraszti kultúra vallási, vallásváltozási szempontjait a moldvai magyar faluközösségek mai állapotára fókuszál. A pluralizálódó világkép, a vallási és világi életterek elkülönülése nyelvismereti, dezintegrációs és egyházszerkezeti változásokat hozott a rendszerváltás utáni Magyarfaluban, a vallásváltást a falusiból a városi felé, a szekulárisból és szakrálisból a világi felé elmozdulás jellemzi immár. A „városi katolicizmus” révén az elidegenültebb, falusi tértől elszakadni látszó hívő-kör megtartására az egyházi válaszok is a modernizációs hatásokkal telítődnek, megnyílik a papi gyakorlat a nők, a szegények, az idősek, a migránsok újszerű életvitele felé, nyári táborokban és missziós küldetésekkel a nemzetközi egyházi térbe kapcsolja be a vallástalanodás folyamatában szétszéledőket, generációs és leszakadási folyamatok kezelésére merészkedik, közösségi erővel próbálja renoválni az egyházi építményeket, identitás-konstrukciós programokat hirdet meg, mégpedig a hagyomány szorgalmazását a modernitás eszközeivel kívánja biztosítani, s ennek révén új, kiterjesztett és rugalmasabb szakrális térbe vonzani a falusi kötődéseiktől megszabadulni próbáló embereket.

Povedák Kinga hasonló folyamat bemutatására vállalkozik a „katolikus könnyűzene” szerepének térbeli rajzolatával, s mi több, időbeliségének és hatásfolyamatának részletezésével. Írásában az 1960-as évek elejétől templomi szertartásokon belüli „rock zene” funkcióját az államszocialista ideológia uralmával, s párhuzamosan a merev egyházi kultúrával szembeni mentális ellenállás, „ellenkultúra” és tiltakozási potenciál szempontjából elemzi. A „megélt vallásosság” szinkretikus jellegét a tömegkultúra ellenében generálódó hiedelmek, prekatolikus kori örökség, a transzcendens állapotot az egyén szuverenitási igényével jelző „népi vallásosság” közegében vizsgálja, alapos liturgiai és történeti kontextusba ágyazva. A „keresztény könnyűzene” térhódítása (pl. a Dunakanyar szerepe ennek közösségépítő és vezető szerepkörű véleményformálók mozgalom-építő munkájában) lényegében már egy új generáció, a nyolcvanas évektől már „Y-generációként” említett kollektív törekvés elősegítője, a közösségi rítusok eltérései mellett is a modernizált hitélet és újfajta spiritualitás hovátartozás-építő hatásainak formálója lett. Érdekes zárógondolatként a szocializmusban „kétszeresen alternatívnak számító keresztény könnyűzene a vallási és politikai identitás reprezentációjára” is alkalmassá vált mivel a rendszerváltás éveiben a templomok falai közé visszahúzódnak a dicsőítő funkció megnevezésében látja igazolhatónak (35. old.).

Ezt a transzformációt, az idő- és térátélés virtualizálódásba torkolló változatát tekinti elemzési alapnak *Bodosi-Kocsis Nóra* is, aki egy Krisna-tudatú hívő internetes naplójának elemzéséből vetít következtetéseket a kereszténység reprezentációjára. A blog-bejegyzések (mintegy nyilvános térbe szánt üzenetként) értelmezési felületet kínálnak, éppúgy mint egy-egy interjú vagy vallomás, a virtuális identitás alakulásában pedig szerepet játszanak a *Govinda világa* nevű felületre érkező társas véleményformálások, a lélekvandorlást a Biblia kontextusába emelő hozzászólások. E tér- és időbeli mozgás, mely a „virtuális értelmező közösség” kritikai, dicsőítő vagy toleranciára készítő hozzászólásaiból, új vallási és életmód-közösségek híveinek véleményhordozó attitűdjéből alakul ki, sajátosan jelez valamely „inkulturációs” hatást, helyi vallási és kulturális kontextusba helyezést, melynek további elemzése akár a kereszténység, akár a Krisna-hit változó dimenziói és kölcsönhatásai között nyeri el akut formáját a hívők világában.

E történeti és egyben szakrális dimenzió mintegy kiterjesztett jelentésében mutatkozik *Povedák István* tanulmányában, ki a történeti gondolkodásban emlékezeti térbe és kultuszrendbe ékelt történelmi hősök, valamint a kortárs tömegmédiá sztarformáló működésmódja nyomán keletkező „modern szentek” összehasonlító áttekintését vállalta. „A két fogalom és személytípus hibridizációját Puskás Öcsi kultuszának elemzésével” kívánja szemléltetni (46. old.), aprólékosan körüljárva a „celeb”, a közösségi ideáltípus, a „történelmi hős” ismertségének megannyi dimenzióját, terminológiai és megkülönböztetési lehetőségét. A tömegkommunikáció hőse és sztárja a kisközösségi lokális ismertség felől a nem-lokális típus felé átmenetet érzékeny határok között felmutatható mediatisációs érvényességet, a követés és utánzás formaváltozását, az individuum sikerképességét illusztrálja immár. A „hősmotívumok” Joseph Campbell nyomán elemzett „hazatérési”, kisközösségi érvényességet mutató szerepviselkedési modellt, illetőleg másik oldalon a sztár szimbolikus „elszakadását”, „beavatását” és „hazatérését” felmutató „elvarázstalanítási” fejlődéstípust tesznek fölismerhetővé, a sztárok folklorisztikai elemzése ekként az epikus hősök mitizált történetmesélési mintázatait követheti. Az ekképpen értelmezés Puskás Öcsinél az „összmagyar” sztárságot – háttérben a profán ereklyekultuszt, az utcanévtáblákat, a szoborállításokat is figyelembe véve – a magyarság számára nyújtható közösségi értékmintázatot és nemzeti veszteség-kompenzációt világítja meg: „népmesei hős, aki helyettünk győz, a ravasz sváb, aki túljár a kommunista diktátorok eszén, Puskás az áruló, a vesztes, az önző. Ha egy Puskás van, ezer Puskás van, Puskás az, amit képzelünk róla...” – idézi a szerző Esterházy Péter szavait, utalva a kollektív tapasztalatra, melyben egyén és közösség egysége kölcsönösen visszaigazolja egymást a nemzeti emlékezet szakrális terében és virtuális metaforájában (54-55. old.).

Korszakos toposzok és virtuális határok kölcsönhatási, elkülönítést lehetlenné tévő megoldásai lettek tárgyaivá a trianoni határmegvonást követő fogalmi térben is, beleértve társadalmi és közösségi tereket, szimbólumhasználatot, önérvényesítő és önértelmező csoportstratégiákat vagy kollektív önképeket ugyancsak. *Glässer Norbert* és *Zima András* tanulmánya az első világháborút megelőző és követő budapesti zsidó csoportok önkép-elemzésére vállalkozva olyan nemzeti térhasználat-változatokat mutat be, melyek a szimbolikus politika eszközeként a megváltozó földrajzi-politikai határok közepette új identifikációs stratégiát és csoportképző diskurzusokat igényeltek. A kötet talán leghosszabb tanulmánya izgalmas képanyaggal illusztrálja a szerepfelfogások, státusznarratívák és helyzetinterpretáció-változások szakrális térben is leképeződő formáit, a nemzeteszmé és a kirekesztő/bekebelező politikák sajtóban megjelenő legitimitás-játszmáit, s nem utolsósorban intézményi stratégiáit is. A „keresztény”, a „nemzeti”, az „ellenforradalmi” vagy „irredenta” jelzőkészlet, melyek mint verbális toposzok a korszak politikai rendszerének önminősítéseiként is jelen voltak, vallási és kultikus teret vetítettek a nemzetvallási horizontra, egységesítő erőt adva „a szimbólumok multivokálisának”, a civil tér és az uralmi tér normatív jelentéstartalmának, amely rítusokat, „reálpolitikát”, kiragadott történeti események „nemzetiesítését” forgalmazta az 1849-es évektől a második világháború időszakáig. Ezt a szimbolikus politikát ugyanis („Változatlanság a változásban” a tanulmány címe is) meghatározta az országhatárok beolvadása, a területvesztés állami sérelemként átélése, egy új térstruktúra kényszereinek tudomásulvétele, s mindennek kultúrában vagy az oktatási-nevelési-közösségépítési térben megjelenítése is.

A kötet tanulmányai (a kiadvány második részében angol nyelven ugyanezekkel az írásokkal) részint a hazai vallásföldrajzi kutatások, részint a történeti

és szimbolikus terekben folyó feltárások árnyalt rajzolatával járulnak hozzá nemcsak a szakrális terek, hanem a társadalom életes tereinek újfajta dimenzióit belátni törekvő szaktudományos tapasztalathoz. Az eredetileg az Acta Ethnographica Hungarica egyik (2011-es) számában már közölt írásokat a 2012-es számban követte egy másik, hasonlóképpen vallásokat, határokat, kölcsönhatásokat ismertető tanulmánykötet, mely szintűgy Barna Gábor gondozásában és előszavával jelent meg, egynyelvű angol kötetként.¹⁵ A válogatás a 2010-ben Szegeden megrendezett SIEF nemzetközi konferencia előadásait tartalmazza, bizonyosságául annak, hogy az 1990-es évektől meginduló nemzetközi etnokartográfiai kutatás eljutott a feltárási, atlaszformálási határponthoz, ahol az európai etnológia jeles személyiségei, s köztük a térkutatás, a néprajzi tájkutatás és etnospecifikus társadalomleírás önelszámolásra vállalkozhat, közeledniök lehet már a matematikai analízishez, a társas és kulturális, etnikai és földrajzi viszonyrendszerek, kölcsönhatások, határok és identitások többdimenziós kifejezőmódjához. Az utóbbi néhány év alatt az eltérő társadalmi tudásterületekről érkezőt kutatók (szociológusok, demográfusok, etnológusok, földrajzosok, szociálpszichológusok, antropológusok) láthatóan szerveződni voltak képesek abban, hogy megformálják egy új (etno)demográfia alapjait, amelyet jó közelítéssel „kvalitatívnek” nevezhetnénk, s melynek alkalmazói nem valamiféle empirikus okokból önkényesen elszigetelt embercsoportokon belüli folytonos változásokkal foglalkoznak, hanem a komplex kulturális egészként tekintett, multifunkcionális voltokban regisztrált csoportok közötti jelentőségelteljes *diszkontinuitásokkal* is, amelyeket viszont épp az jellemez első pillantásra is, hogy e szakadások-torpanások-eltérések okán határolódnak el a környezetükben élő többitől, de ez elválakozás egyúttal én-formáló és identitásépítő is.¹⁶ Lévi-Strauss értelmében úgy vélhetjük, ez már olyan „szociodemográfia” lenne, amely rangjában vetekszik a szociálanropológiával, s megkerülhetetlen kihívást jelent majd a továbbiakban is, amikor az etnikai, vallási, interkulturális belátások szinte evidens kiindulópontjává válik a digitalizált atlaszokból, határok közötti „átjárásokból”, etnikumközi kölcsönhatásokból táplálkozó tényleírás.

E második kötetben több tanulmány is érzékenyen illusztrálja a térbeliség és időiség különböző, de folytonos kölcsönhatásban megfigyelhető dimenzióit. A kulturális környezettel folytonosan fennálló viszony, ezen belül kisebbségi és többségi térhasználat, a társadalmi és mentális jelenségeket objektív megnyilvánulásaikból kiindulva vizsgáló, exteriorizált szempontú kutatás is egyértelműen bizonyíthatja, hogy a történeti módszer egyáltalán nem összeegyeztethetetlen a strukturalista hozzáállással, de az empirikus és lokalitásra egyformán fókuszáló megközelítések épp a téri és idői párhuzamok kontrasztos vetületeiben kaphatnak megkülönböztető jelentőséget. A szinkronikus jelenségek mégis mutatnak valamiféle viszonylagos egységességet, ami miatt ezeket könnyebb tanulmányozni, mint a diakronikusakat. Nem meglepő hát, hogy a legkönnyebben megközelíthető, alapjában véve morfológiai természetű kutatások éppen azok, amelyek a társadalmi tér minőségi (de nem mindig mérhető) sajátosságait érintik, vagyis azt a módot, amely szerint a társadalmi jelenségek a térképen eloszlának, majd azokat az állandókat, amelyek ebből az eloszlásból következnek. Ezzel hozzájuttatnak ahhoz az eszközhöz, amellyel a társadalmi és mentális jelenségeket objektív megnyilvánulásaikból kiindulva, kikristályosodott formában tanulmányozhatjuk, épp az értelmezési térbe emelt olyan

---

¹⁵ *Ethnographic Atlases. / Regions, borders, interferences.* Edited by Gábor Barna. Akadémiai Kiadó, Budapest – Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár, No. 30. 2012, 138 oldal.

¹⁶ Bővebben lásd Lévi-Strauss, Claude 1958 *Anthropologie structurale.* Plon, Paris, XV. fejezet (magyarul: A struktúra fogalma az etnológiában. In *A francia szociológia.* Válogatta Ferge Zsuzsa. Fordította Lakatos Mária. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1971. 261-276).

stabil térbeli elrendeződések alapján, amelynek példaképpen a falvak alaprajzai, belső társadalmi, életmódbeli vagy birtokviszonyokban mutatkozó tagolódásai, nyelvi és társas kapcsolati kölcsönhatásai. Ennek révén a mindegyre változó, de újra meg újra felbukkanó szociális elrendeződéseket, strukturális jegyeket talán ugyanígy lehet elemezni és értékelni, mint a tárgyi környezet lenyomatait, a kulturális vagy ökológiai örökség jeleit, jelképeit, az együtt élő és kölcsönhatásban álló közösségek rítusait, nyelvét, stb.

E kötet adott helyet annak a régóta nagy reménységgel várt elemzésnek, mely *Borsos Balázs* magyar népi kultúrát digitalizált atlaszban földolgozó munkájával a nemzeti történeti és népismereti adatbázisok hiánypótlásának számít mostantól. A statisztikai és demográfiai adatok mellett a táji gazdálkodás számainak (1900–1910 közötti időszakban) a kulturális tényanyaggal települési és regionális környezeti szinten kiegészített változatait tíz virtuális kötetben teszi elérhetővé, a 11. kötet pedig a magyar népi kultúra regionális tagoltságát mutatja be, szakirodalmi forrásanyag gazdag tárházával kiegészítve. A 417 települést és 634 térképet is tartalmazó adatbázis mintegy 400.000 helyszínt ölel föl, főképp a néprajzi-antropológiai jelentőségét tekintve korszakos HRAF (Human Relations Area Files, George Peter Murdock által kifejlesztett) feltáró munkát véve mintaként, de a hazai néprajztudomány AHFC-jét, népi kultúra-atlaszát a korábbi adatgyűjtési munkálatok újraértékelésével és felhasználásával alkotja meg igen impozáns módon. A különböző megközelítési és elemzési szintű feltáró-gyűjtő-leíró előzményeket (termelési, kereskedelmi, népességi, demográfiai, igazgatási, vallási, muzikológiai, nyelvhasználati, stb. adatokat) olyan sokrétegű eszköztárba helyezi el, melyből a magyarság (egy részének ma már határon túli) települési-kulturális és regionális tagoltsági mutatói árnyaltan kiolvashatók. A kiadós tanulmány (megannyi térkép-melléklettel is) érzékelteti, hogy a társadalom térbelisége, térátélő és térbelakó aktivitásának virtuális képzete mellett (mögött, és persze nem helyett) milyen roppant fontossággal bír a szimbolikus terek reprezentálására is alkalmas sokrétegű adatbázis, melynek tényanyaga immáron az időbeni meghosszabbítás feladatával lesz kényszerítő-készítő hatású, hogy belátható időn belül napjainkig terjedő időhosszban érjen el a határok fölötti és alatti kölcsönhatások komplex rendszerének föltártsága, vizsgálhatósága lehetőségéig.

A tényanyag mellett Borsos a feldolgozás problémáit, a definíciós nehézségeket, az összehasonlíthatóság követelménye szerinti tagolást is sorolja, miképpen a kötet következő tanulmányában a zágrábi *Jelka Vince Pallua* is: a néprajzi irányultságú kartográfia már témaválasztási és módszertani aspektusból is „rég” és „új” kultúráképre tagolódik a horvát etnológiában, jobbára már aszerint is, hogy holisztikus képet kíván adni, vagy etnológiai kutatásokra alapozott partikuláris témaválasztással támasztja alá törekvéseit. Utóbbi kartográfiai hozama a történeti dimenzióval kiegészülve bizonyosabban komplexebb képet tesz lehetővé az „atomizált” egységek társadalmi kultúráját érintve is. Ehhez azonban a térbeli relációk időbeli kiegészítése is szükséges a kulturális puzzle felületén, nem utolsósorban a paraszti kultúra XX. század első felére még talán érvényes, a másodikban viszont dinamikusan változó aspektusait is figyelembe véve. Már a történetiség tárgyszerű dimenzióiban, még inkább az egyetemes história folyamataiba illesztve azonban nem elegendő a „nyugati” típusú társadalomfejlődési mintázatok kontrasztja, szükségessé válik egy „pannon” változat is, amely segít a hagyományos népi kultúrák kölcsönhatásainak rekonstrukciójában. A társadalmi struktúra megnevezése és mintázata így kiegészül a történeti etnológia érzékenységgel és a jelenkorkutatás aspektusaival is, jóllehet például olyan néprajzi tájak, mint Észak-Albánia, Montenegró vagy Koszovó, igen hiányos adatoltságúak makrokartográfiai téren is, de végképp pontatlanok a mikrotematikai feltártság terén. Technika,

módszertan és elmélet együttesen kell pedig szolgálja a holisztikus leírásokhoz elengedhetetlen adatbázisok létét és határok fölötti kölcsönhatásait is.

Nem különb a problematika Bohémia, Morvaország és Szilézia néprajzi atlaszai esetében sem, mint ez *Jiří Woitsch* prágai néprajzkutató tanulmányából kitetszik, aki értékelésében az ötkötetes tájegységi néprajzi atlasz készítési tapasztalatairól számol be, s ezen belül emeli ki a zsidóság települési és foglalkoztatási mutatóinak elemzési tapasztalatait. Az 1937–40 közötti német néprajzi atlaszkészítés előképei alapján a németlakta térség vegyes lakosságának föltártságával, a szocialista korszak kérdőíves feltáró metodikájának (csehekre és szlovákokra tagoló) érdektörekvéseivel alapvetően a nyolcvanas-kilencvenes évek politikai változásai nyomán nyílt új térfelfogás tudott csak részben úrrá lenni. Írásában a módszertani alapvetés fontossága, az adattisztaság kérdése és a többdimenziós adatelemzés funkciója mellett kardoskodik, példaképpen a GIS (geographic information system) alkalmazásának fontosságát a régió zsidó kisebbségének (hozzávetőlegesen 47.000 lakos) térbeli elhelyezkedését és kulturális-gazdasági-társadalomszerkezeti funkcióját részletezi, a 18. századtól a modern Bohémia etnikai térképéig fölvezolván térbeliség és vallás viszonyát. A kiadás előtt álló atlasz népi építészeti, népművészeti, folklorisztikai és házassági, hitéleti és zárandoklati terek leírásában kivételes előrelépésként lesz értékelhető a cseh akadémiai néprajztudomány közeles fejlődésében.

E térség kicsit keletebbre eső tájegységén, a Szlovák Alföldön települt gazdálkodók anyagi kultúrájának és adaptációs stratégiáinak leírásával *Peter Slavkovský* szlovák néprajzkutató illusztrálja a többségi és kisebbségi kultúrák interakcióit, ezen belül is az anyagi kultúrára és kulturális örökségre fordított kutatói figyelmet jellemző etapokat. A szlovák telepések a természeti környezet és az agrártevékenység adott feltételei között próbálkoznak egyfajta „multiethnikus és multikulturális” térfelfogás érvényesítését elfogadtatni, többretegű identitások formálását a hagyományos kultúrára épülő térség profiljaként fenntartva, ugyanakkor ennek kutatását nyilvánvalóan megnehezítve. Ez a középkor óta agrárfunkciójú táj nemcsak az egyre növekvő adóztatás és erősödő ágazati szerepvállalás 17–18. századot követő megváltozásával kellett számoljon, hanem a magasan fekvő területekről leáramló vándorlók népességnövelő hatásával is, a dunai térség vonzásával, majd a kialakuló multiethnikus társadalmi tagoltság kisebbségi problematikáival is. A szlovák tájnéprajzi kutatás az ezredfordulón megannyi regionális atlaszt készített, köztük migrációs verziót is, de a különböző etnikai közösségek adatainak gyűjtése, összehasonlító adatelemzése csak a legkülönbözőbb változásokat mutathatta ki, csak a kulturális hanyatlás cáfolatára volt alkalmas, viszont még nem bizonyíthatta a tájegység komplex kultúrájának nyitottságával és az adaptációs folyamatokkal együtt járó jelenségek együttes hatását. Pedig az anyagi javak és a kulturális környezet összhangjának, az életmód és a gazdasági életfeltételek átalakulásának, az anyagi kultúra és a kisebbségi önmegjelenítés közösségi változásának jelenkori folyamatai épp a határváltozások révén teszik lehetővé az adaptációval vegyes megmaradást is.

Szabó Árpád Töhötöm a magyar és az európai etnológiai „iskola” (skandináv és német eredetű) agrárkultúra-orientált nemzeti változásfolyamatait kíséri figyelemmel, sajátos regionális gazdaságtörténeti metszetben, mégpedig az utóbbi években végbemenő életmódváltások, reprivatizációs trendek és globalizációs kihívások tükrében. Áttekintésében a gazdálkodási aktivitás mint a fogyasztási, ökotudatos és uniformizációs hatásoknak kitett tevékenység a hagyományos termelési technikák, ember és természet viszonyának felszámolására ható kísérlet, helyi termelés védelmében szükséges mozgósítás tárgya is lett a második agrárforradalmi átalakulás időszakában, persze nem függetlenül éghajlati, nagytérségi, földrajzi

határoktól, de ezeken sokszor át-átlépve is. A Kárpát-medence hagyományos gazdálkodására fókuszáló etnográfus-ethológus szerzők (Gunda, Andrásfalvi, Egyed, Fejős, Borsos, Balogh, Gunst, avagy Godelier, Wolf, Verdery) nyomán a kapitalizmus-kori fogyasztás és fejlesztés struktúráira mutat rá, melyek függését technológiai, környezetfelfogási és más termelési kultúrák mintázatait követő összhatásokban lát kimutathatónak. A 19. századi radikális környezetváltozások (erdőirtások, vízrendszerek átalakítása, érintetlen vegetáció csökkenő felülete, vadászat és gyűjtögetés szerepének csökkenése) részint a helyi küzdelmek eredményeitől, részben pedig az átmeneti, agrárkultúrát átható technológiai transzferek hatásaitól nagymértékben függővé vált „környezet-egész” átalakulásával jártak. A piaci és technikai kölcsönhatások az agrártérségek értékváltozását is hozták, s erre a szászvidék, Székelyföld és Erdély megannyi példája konkrét elemzésekben is figyelmeztet, nemegyszer a hatások összegződése mint ellenhatás fogalmazható meg a gazdasági-társadalmi környezet egészét tekintve. A romániai radikális beavatkozások, az iparszerű agrárkultúra erőltetése, az ember és környezetének harmóniáját megbontó technológiai sodrás sokszor a falusi struktúraváltozások előidézője is lett, nem utolsósorban a „kettős gazdaság” (avagy „második gazdaság”) a periferezált létformákhoz segítette például az erdélyi falusi világot: városban dolgozni (ha lehet), vidéken termelni, boltból vásárolni inkább, semmint termeléssel bíbelődni – s inkább turizmusnak átengedni a „maradék” falut, semmint megmaradni telepés termelőnek... A napjaink regionális identitás-lehetőségeit újrafogalmazó megélhetési stratégiákban pedig – habár számos térségben a helyi közösségi tartás megmaradni látszik – a helyi elitek felelőssége, az átvett-kölcsönzött-követett minták hatása (házformák, anyagi javak felhalmozása, kényelmi szintek új normái, hivalkodások új divatjai, stb.) és összességében a piaci kényszerek eluralkodása is kimutatható nyomokat hagy, s ezek révén immár a hagyományos paraszti közösségek mikrokulturális átalakulása sem maradhat el.

Ha lehet részint párhuzamos folyamatot tetten érni, éppenséggel immár a magyar bor-tájak formálódásában, s épp abban, ahogyan ezek egyre sokasodva és mind markánsabban a térképre kopírozzák magukat, azt *Mód László* és *Simon András* tanulmánya illusztrálja aprólékos tájrajzokkal a nyolc nagyobb hazai borrégió összképével. Hamvas Bélára építő kontraszt révén, régi és új borvidékek másságait/típusjegyeit összegezve végülis egyfajta „borregionális” leírást adnak, beleértve ezek határait, kapcsolati kultúráját, kölcsönhatásait és identitásküzdelmét is. A megkülönböztető jegyek, tájfajták és klasszifikációs karakterek piaci huzakodásai révén ugyanis a termelési, tájjellegű, ízvilágban is karakteresen fölismerhető egykori bortájak (a 19. század végén mintegy 37 féle, 1924 táján már – Trianon okán – csupán 21 féle, 1959 vagy 1983 táján már csak 14-16 féle) a huszadik század végére szám szerint a felére apadtak, ez azonban épp napjainkban és a borkultúra védett kulturális örökség védjeggyel ellátott tájegységekre kiterjesztésével stabilizálódni, sőt mozgalmoszerűen növekedésnek indulni látszik. A történeti borvidékek a turizmussal karöltve, a termőhelyek borjogi és eredetvédelmi részesedése révén is, Kárpát-medencei összehasonlításban immár talán új törekvések, új utak és új borász-közösségek formálódása folyamatában kerülhetnek oda, hogy felül- vagy átírják a hazai borföldrajzot, kibővítik a boratlaszokat és korszakos kihívások elé állítják a hagyománytartó borkészítő közösségeket is.

Határok formálódása, átlépése, majd átrajzolódása és konvencióvá erősödése foglalkoztatja a *Balogh Balázs* – *Fülemile Ágnes* szerzőpárost is, akik a vallásnéprajz és helytörténeti emlékezetváltozás kistáji térképét formálják meg Kalotaszeg párválasztási szokásmódosulásainak roppant aprólékos és interdiszciplináris feltárásában. Avatott érdeklődő számára nem meglepő a Szerzők témaválasztása, hisz

monografikus munkájuk sok-sok éve/évtizede húzódik meg a háttérben, a kapcsolati kultúrák, műveltség, presztízs és vallás külső és települési közösségeken belüli határainak rajzával azonban (a kötet talán legsúlyosabb írásaként) éppen azt a nem-kartografizálható kölcsönhatás-világot adják vissza, melynek ekkénti leírása egyedi produkciójuk. A kihívás éppen ettől izgalmas: netwörk-analízis a szó rokonsági hálóban, települési térben, kistáji milióban és regionális metszetben ábrázolható módján, mégpedig úgy, amiként a kutatók, s másképpen a mintegy négy generációnyi múltra visszaemlékezni kész helyi népek formálják teljessé. Az alapjaiban véve református egyházközösségi szokásrend, a mintegy 35-40 településre kiterjesztett regionális „communitas”-vizsgálat szociálanropológiai rajzolata és társadalomtörténeti változásvizsgálata a kapcsolathálók endogám és exogám jellegével erősítve mintegy térségi identitás-egységet alkot, megerősítve azt a gazdaságban és oktatásban is megjelenő térbeliséget, mely a kapcsolathálók hierarchiáit, alapvető elemeit és ezek érvényesülésének értéktartományait nevezik meg. A Barth-féle kiegészítő modell, mely az etnikai rétegződés és tevékenységi kör szimbiózisával egy hiányzónát tölt be, alakul a térgazdaság, a településrendszer, a partnerkapcsolatok és cserehálózati szférában egyaránt, de az interetnikus kölcsönhatásokban is éppúgy. Talán túlzás, ha arra utalok, esetleg épp e tanulmány miatt lett a kötet regionális struktúráképeket és interakciókat feldolgozó alaptónusú, s egészül ki más, mentális, térbeli vagy társadalmi viszonyrendszerek aprólékos térrajzával. Nem is véletlen, hogy kunklúziójukban a Szerzők módszertani és regionális összehasonlító kísérletek alapjaként, a specifikus kalotaszegi példa dacára is a házassági ciklusok, kapcsolatformák, népszokások, tárgyeügyüttesek, családnevek, csoportképző szimbólumok és értékek közösségformáló viszonyrendszereinek meghatározó jegyeiből formált mintázatként ajánlják elemző eljárásmodjukat.

S hogy a mindennapi élet „transznacionális” mivoltának, kulturális örökségben és térségi identitásban mutatkozó jegyeinek milyen komparatív esetei állnak rendelkezésre, jól illusztrálja a kötet záró tanulmánya, mely *Helena Ruotsala* turkui etnológus tollából egy sajátos, az 1809-es finn háború után kettéosztott terület, Finnország és Svédország közötti határövezet egynyelvű, egyvallású és egykultúrájú lakóval mutatható be árnyaltan. Miként Kalotaszegen a katolikus és református közösségek, a mai Tornio folyóvölgyben mint multietnikus határon lakók sem reprezentálhatók kulturális vagy nyelvi zónaként, sőt éppenséggel kultúrájuk hibridizációja és transznacionális térségük mindennapi élete az, ami vizsgálható. A földrajzi tér elválasztó elemei kevésbé, ám a svéd illetve cári orosz államiság révén bekövetkező politikai-ideológiai szeparáció révén egészen a szovjet rendszerváltásig lényegében a geográfiai fogság jegyeivel küszködve, ezt követően viszont határtérségi ütköző/találka-zóna szerepben talál magára a térség, végül mintegy autonóm vidékként konstruál önálló identitást. Hasonlóképpen a komáromi térséghez, itt is településnevek azonossága, a számi és finn csoportok tükörképszerű hasonlósága, a finn lakosok „svédifikációs” áthatásának politikája, vagy akár a népzenei hullámok határon átsurranó mintázata, a gyermekek számára kínálgató iskolai nyelvi képzés érdekszférája, vagy a határfüggetlen házasságok új trendje egyaránt mintegy beleszól a közös tértörténet kontinuitásának alakulásába, a nyelvi és kulturális migrációk megindulásába is.

A két kötet tehát egyképpen mutatja, mi módon hatják át egymást határkörüliségek, népek, kultúrák, nyelvek és szokásrendek. S jóllehet más és más projektek, nemzeti vagy összehasonlító kutatási programok, olykor egész kutatói életművek vagy intenzív tereptanulmányok, intézményközi és nemzeti akadémiai kooperációk állnak a téri-földrajzi valláshatárok, regionális köztességek háttérben,

mindez nem elvon, hanem épp a határátjárások és kölcsönhatások szempontjából bizonyul hatékony közelítésnek.

Absztrakt

Az ismertető egy vallásnéprajzi kutatóműhely, egyetemi tanszék és kiadó által közreadott könyveket mutat be, melyek az etnológiai tudás újabb trendjeit, irányzatait tükrözik a Szegedi Tudományegyetemen. Fókuszukban a szimbolikus politikák, etnoföldrajzi és kartográfiai feltárásmódok, kortárs hősök és média-interpretációit, vallási közösségek történeti és új kultuszokban tetten érhető lenyomatai állnak, köztük az ünnepek, népszerű fesztiválok, kultikus hagyományápolás eseményei és intézményesült rítusai is.

Abstract

This review looks forward to the new publications of Department of Ethnology and Cultural Anthropology (Szeged). That analyses and interpretations in book interest is focused mainly on symbolical politics, traditional and contemporary heroes, celebrities, narratives, collective rites, symbols and visualisations the recent religious movements, communities, feasts, cultural festivals, and regional-ethnographical interferences, borders and popular subcultures.